

**Handke Kwiryna. Socjologia Języka. –
Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. – 383 s.**

Польська соціолінгвістична традиція збагатилася на підручник, присвячений лінгвістичним і соціологічним аспектам мовної комунікації. Автор праці, відома дослідниця Квірина Гандке, яка вивчає мову сім'ї, жінок, регіональні варіанти мови тощо, визначила за завдання підручника передати такі ключові поняття, як *суспільний простір, людська спільнота, мова та комунікація*. У такій інтерпретації соціологія мови звикло постає як синтез лінгвістичної та соціологічної взаємодії.

Довідник написано для студентів різних гуманітарних профілів, зокрема філологам, соціологам, педагогам, культурологам. Авторка проаналізувала вплив суспільних чинників на характер і перебіг мовної комунікації, розглянула мову і мовчання як аспекти суспільної комунікації, описала усне мовлення сучасних поляків, відмінності жіночих та чоловічих способів висловлювання, риси сімейної комунікації тощо. Весь матеріал висвітлено в дев'яти розділах: *Przedmiot sociologii języka* (с. 13–14), *Milczenie w przestrzeni społecznej* (с. 15–39), *Język w strukturze przestrzeni społecznej* (с. 40–63), *Wspólnoty językowe* (с. 64–73), *Język familijny* (с. 75–133), *Język kobiet i mężczyzn* (с. 134–219), *Konserwatyzm i innowacje w przestrzeni społecznej* (с. 220–271), *Codzienny język Polaków na przełomie XX i XXI w.* (с. 272–306), *Nazwy własne w przestrzeni społecznej* (с. 307–372). Загального списку літератури немає, проте запропоновано перелік праць після кожного з розділів. За образним висловленням авторки, форма викладу матеріалу є «далекою від герметичності власне наукових праць» (с. 10), тому що доносить нову інформацію до широкого кола читачів. Зрозуміло, що цьому служить і словник термінів, який логічно доповнює структуру підручника. К. Гандке врахувала дослідження вітчизняних авторів та праці зарубіжних науковців для опису ілюстративного матеріалу, отриманого методом польового збору та карткування. Авторка розкриває зміст понять *соціологія мови, соціологічне мовознавство, соціолінгвістика* та ін. У науці перші два терміни – це синоніми, які не викликають дискусійних тлумачень. Однак *соціологію мови* та *соціолінгвістику* часто і ототожнюють, і розрізняють, хоча проф. К. Гандке переконана: якщо точною відліку обрати соціологію, то потрібно використовувати категорію *соціологія мови*, якщо вихідна площина – мовознавство, то йдеться про соціолінгвістику, яка прийшла на зміну соціології мови в середині ХХ ст. як нова дисципліна. (Врахувавши це твердження та ілюстративний матеріал підручника, тобто сучасну польську мову «тут і зараз», гадаємо, що підручник міг би отримати і назву «*Соціолінгвістика*»).

У праці *мовлення* постає як практична реалізація системи суспільної комунікації, тому предметна сфера соціології мови охоплює взаємодію мовлення та мовленнєвої поведінки членів спільноти в різних умовах, обставинах та ситуаціях. Сама ж дисципліна не існує автоматично, а обов'язково пов'язана із психолінгвістикою, когнітивною лінгвістикою, антропологією культури та мовною прагматикою в кожному конкретному випадку.

Підручник виразно ілюструє авторське бачення курсу соціології мови, який збагачений розглядом нових категорій. Наприклад, по-новаторськи звучить харак-

теристика поняття *мовчання* в понятійному полі соціолінгвістики. (Потрібно сказати, що дослідниця вживає цю категорію не випадково, адже вона зініціювала дві між-дисциплінарні конференції на тему «*Семантика мовчання*» (1998, 2001) на базі Інституту славістики ПАН та кафедри теорії музики Музичної академії ім. Ф. Шопена).

Що таке мовчання? Насамперед, це тло комунікації, альтернативне мовленню. Його поділяють на трансцендентне та значеннєве. Перше присутнє в моменти народження та смерті, значеннєве – існує як одна зі сторін суспільної комунікації. У розділі висвітлено походження слова *мовчання* та наведено його сучасну дефініцію. Авторка виокремлює *мовомовчання* та дворівневу структуру суспільної комунікації (с. 25), за якою постає мовленнєва ситуація, коли про об'єкт мовиться не уся правда. Мовлення через мовчання К. Гандке проілюструвала значною кількістю прикладів комунікативних ситуацій та тематичними цитатами.

Інша знахідка авторки – опис структури суспільного простору через мову як спосіб бачення навколишнього світу і водночас як засіб творення такого простору. Цьому сприяє диференціація понять, які позначають територію поширення мови: *середина/не середина, центр, столиця, метрополія, осередок, діляниця, провінція, регіон*. Мовними показниками структури суспільного простору визнано прийменники *на, у, при, поза, серед*.

У найменшому за обсягом розділі «*Мовні спільноти*» подано класифікацію територіальних та суспільних мовних груп. На багатому ілюстративному матеріалі авторка аналізує зміст понять *літературна мова, діалекти, говори*. Знаходимо, що структура соціогруп може бути розгалуженою, адже організація суспільного простору є змінною величиною. Оскільки проблема мовних спільнот – одна з основних у соціолінгвістиці, опис цього питання міг би бути ширшим. Правда, два наступні розділи присвячені детальному аналізу мови окремих суспільних груп: сім'ї та груп за гендерною ознакою.

Мова сім'ї як мовне та культурне явище була об'єктом зацікавлення польських мовознавців від початку минулого століття. Мова сім'ї має чіткі, але обмежені формальні показники, звужену сферу функціонування, використовується для комунікації в родинно-дружньо-сусідському колі, об'єднує нормативний рівень загальнонародної мови й відмінні колоквіальні, жаргонні, діалектні, регіональні елементи, неологізми та експресивну лексику. Проблематика сімейної мови вже була об'єктом досліджень авторки, питання в розділі подано з урахуванням суспільних, культурних, ситуативних та законодавчих чинників. Мовний образ родини поетапно розглянуто в підрозділах: дім і родина, мовні компоненти в родині, назви членів родини, функції займенників в родині, форми і способи безпосереднього особистого контакту в родині, власні особові назви, діти в домі, родинний словник, мовна поведінка. Терміни *мова сім'ї* та *мова родини* авторка ототожнює (с. 76).

Гендерне питання в підручнику охоплює характеристику особливостей мови чоловіка та жінки, а також перелік мовних показників статі в системі мови, у площині стилю та мовній поведінці. В окремому підрозділі описано мовлення жінок як образ їхньої суспільної позиції. Додатково подано список слів жіночого мовлення, погрупований тематично (назви осіб, адресатні форми й епітети, частини тіла, кухня, дім, вбрання, зачіски тощо). Мову чоловіків розкрито вужче, через аналіз відмінностей чоловічого мовлення від жіночого.

У розділі «*Konserwatywizm i innowacje w przestrzeni społecznej*» читач ознайомлюється з мовним консерватизмом та інноваціями в суспільному просторі. Авторка

вважає ці питання актуальними, тому що в суспільстві змінилося ставлення мовців до мови як до народного багатства, до рідної мови як особливої цінності. К. Гандке навела приклади мовного консерватизму, акцентуючи на мовних реліквіях, мовній повсякденності та тривалості «мовних помилок». Джерело мовних інновацій авторка вбачає в нестабільності суспільного життя, коли щоденна реальність провокує утворення нових лексем, словотворчих форм та нових значень висловів. Найдоцільнішою методикою аналізу цього питання авторка визнає збір та фіксацію живого мовлення.

Читач знаходить новий матеріал і про *польську мову щоденної комунікації XX і XXI ст.*; за об'єкт аналізу авторці послужила «спонтанна мова висловлювань і діалогів», які вона використовує для вияву фонетичних, лексичних, лексико-семантичних, словотворчих властивостей сучасної польської мови. Серед процесів, що відбуваються, – неологізація, запозичення іншомовних слів, розширення сфер побутування сленгу та вульгаризмів, конфлікт літературної та побутової мов у телесеріалах, мовна креативність.

Ще одне питання, висвітлене в підручнику, присвячене функціонуванню власних назв у суспільному просторі. Виокремлено три групи: назви осіб, назви місць та власні назви як знаки експресивної лексики. Описано польські імена, їхню історію, мотивацію вибору. Авторка наводить різні погляди ономастів щодо вибору імен. Кореляцію *ім'я – суспільний простір* ілюструють процеси двонайменування, зміни імен, умови вибору імен, імена в соціогрупах.

Термінологічний словник до підручника подає вузький список базових термінів лінгвістики та соціології, тому що в тексті обмежено використання наукової термінології.

Ілюструючи розвиток ідей сучасної польської соціолінгвістики, підручник Квірини Гандке «*Socjologia języka*» є важливим джерелом пізнання суспільної природи мовної комунікації.

Галина Мацюк, Леся Луньо

Рецензія надійшла до редколегії 05.10.2010